

સાકાર.

ઉપાચી પ્રમુદ કરનાર:-

અલીભાઈ બાલભાઈ યુનારા,
ઓનરરી સેક્રેટરી, ધી પબ્લીસીટી એન્ડ લીટરેચર
ડીપાર્ટમેન્ટ.

કાંડી મોહલ્લા જેલ રોડ, પો. નં ૦ ૬, મુંબઈ.

ધી રીફોર્મેશન ક્લબ ઇન્સ્ટીટ્યુટ.
કાંડી મોહલ્લા, જેલ રોડ, પો. નં ૬ મુંબઈ.

Raj Patel 19

સને ૧૯૨૫ પ્રત ૨૦૦૦ સંવત ૧૯૮૧.

કિરમત યે આના.

આપનાર લલ્લુ પીતાંબર ડાકર
લેડ નેપીકોટ હિંદુ આર્મીનેજ કે. એન સેલર, પ્રેસ,
૭૭-૭૬ મોપારી રોડ, મુંબઈ નં. ૭.

નીચે જણાવેલા ફોટાઓ તેની સાથે જણાવેલી
કીમતે સારી ભાવે મળશે.

નં.	ફોટાની વિગત.	નં.ગ.	રૂ.	આ.પ
૧	આપણા હાજર હિમામના ત્રણ રંગના બપકાદાર ફોટા ...	૧	૦	૨
૨	આપણા હાજર હિમામના રજપુત ફેસમાં ફૂલ સાઈઝ તથા હાફ સાઈઝ ...	૧	૦	૧
૩	આપણા હાજર હિમામના રજપુત ફેસમાં ફૂલ સાઈઝ તથા હાફ સાઈઝ ...	૧૦૦	૭	૦ ૦
૪	પ્રીન્સ અલીશાહના ફોટા ...	૧	૦	૦ ૬
૫	" " " "	૧૦૦	૨	૮ ૧
૬	ત્રણ કલરમાં હાજર હિમામના ફોટા ...	૧૦૦	૭	૦
૭	ત્રણ કલરમાં હાજર હિમામના ફોટા ...	૧	૦	૧
૮	એક કલરમાં હાજર હિમામના ફોટા ...	૧૦૦	૨	
૯	એક કલરમાં હાજર હિમામના ફોટા ...	૧	૦	

ઓછામાં ઓછા ૨૫ ફોટા એકીસાથે ખ
નારને ૧૦૦ ના ભાવે મળશે.

ધી રીફ્રીએશન કલબ હન્ડીટકુ.
કાંડી મોહલા, જેલ રોડ, મુંબઈ, ૬.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૭૪૬ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ૨૧૧૩૧૨

વિષય પૃ: ૨૧-૩૩૨

પ્રસ્તાવના

ચાલુ સમયમાં જ્યાં આપણે નજર ફેરવીએ છીએ ત્યાં સંસારીયો સત્યને શોધતા માલુમ પડે છે ત્યારે અસત્ય ક્યાં ઓતરાય છે તેને ઉઘાડું પાડવા માટે મનન થતો દ્રષ્ટીથી દેખાય છે. તેનાજ દાખલા રૂપે આ નાનકડો પણ મહીમાવાન પેમ્ફલેટ આજે રજુ કરતાં અમોને આનંદ થાય છે.

હિન્દુઓમાં અવતારો માટે મતભેદ છે પરંતુ કેટલાક મુસ્લીમોમાં ફક્ત અવતાર એ મનીજ છીટ નજરે પડે છે તેથી સમજાયેલ થઈ જતાં કાંઈપણ જાણવાને બદલે મતભેદ થાય છે. પરીણામે સાંકળમાં જ્યાં

કડી જોડવાનો વીકાશ છે ત્યાં તેના વિરુદ્ધ
તોડી પાડવાની અતીશયોક્તિ થતી નજરે
પડે છે.

“અવતાર એ શબ્દનો અર્થ, નીચે
ઉતરવું” એમ થાય છે. એ હીસાએ
મુસ્લીમોના ઇમાનની રૂએ તુર એ નીચે
ઉતરેલ છે. જે વડે હીદાયત થઈ તેઓ હીદા-
યત કરનાર મજકુર તુર હતા. જેઓ ન મીઓ
અને ઇમામોને નામે રોશન થયા એમ પવિત્ર
કલામથી સીદ્ધ થાય છે તેમ હિન્દુઓમાં મનાતા
મહીમાવાન વેદો જે ઇશ્વરી વાચા તરીકે
વંચાય છે તેજ વેદના કેટલાક સ્લોકો મજ-
કુર પેમ્ફલેટમાં દાખલ કરીને અવતારને
ખંડન કરનારાઓની આંખ ઉઘાડવા અમોએ
આ શ્રમ ઉપાડેલ છે.

ધર્મ-ધર્મ યાને શાસ્ત્રમાં જેમ લખે-
 તું હોય તેને સ્વીકારીને તેજ પ્રમાણે વિચ-
 રવું તેને ધર્મ કહેવાય છે, ત્યાર ધર્મ
 એટલે શાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ આચરણ રાખવું તે
 અધર્મ કહેવાય, એવી રીતે શાસ્ત્રની રૂએ
 અવતાર વિરુદ્ધ ફાંકેા રાખનાર મનુષ્ય ધર્મી
 ગણાય નહીં.

જે દેહધારી, વિદેહીની વીગતેા પુરી
 પાડી શકે, યાને આકારી, જે નિરાકારી
 નમુના રૂપે આ સંસાર સમુદ્રમાં ગોથાં ખાતા
 જીવોને જોડી નાખવા માટે પ્રયાસ કરવામાં શ્રેષ્ઠ
 તેવી વ્યક્તિ સત્ત્વગા આત્માઓથી પરમ આત્મા
 એટલે કુલ તરીકે ઓળખાતી આ સંસાર વિષે
 વીચરે તેનું નામ અવતાર; તે હંમેશાં આ
 જગત વિષે એક હોય, કદી પણ તેની જોડી

કે, બે, એકી સમયે સંભવે નહિ; એટલે સધળા જીવોથી શ્રેષ્ઠ હોય જે નીરાકાર દેખવામાં ન આવે તથા જે વિદેહી દેહધારી-એને ભેટી ન શકે તેવા સંસારીઓ માટે નીરૂપયોગી થયેલી શક્તિને સમજાવવા સાધક રૂપ થઈ પોતા વડે સમજાવે એજ એનો આદર્શ.

સદા સર્વકાળ જેની દુન્યા મોહતાજ રહી છે અને દુન્યા મોહતાજ રહેશે.

સદા સર્વના હિતમાં રહી વીચરે છે. રહેવું એ અવતારને વિષે ઇશ્વરત્વ છે. તે હિસાબે, એ મહાન શક્તિને આજના મોખીનો મોહા તરીકે ઓળખે છે. ત્યારે ભુતકાળવાસી હિન્દુઓ શ્રી વિષ્ણુના સ્વરૂપે આવેલા અવતારની પુજા કરે છે, તેજ પ્રમાણે વર્તમાન

કાળમાં વિમુખ નહિં રહેતા ભૂતકાળની
ભાવનાઓ, આજે જ્યાં સીદ્ધ થાય, તેને શરણે
જવાથી સાર સમજતા, અવતારની ઉપયોગીતા
જણાય, ત્યારેજ તેની મન, વચનથી વ્યાખ્યા
કરવા અથવા સમજવાનું બની શકે.

આ સંસાર હંમેશા અપુર્ણતાભરેલા
પુરૂષોથીજ વસી રહેલું છે, તેથી સંપૂર્ણ
પુરૂષની મોહતાજીથી મોકળું રહેવાય નહીં,
એ હિસાબે, અવતારની ફટલી આવશ્યકતા
છે, તે સહેજે સમજતા તેની શોધમાં રહેવું,
એવી દરેક દરેક મનુષ્યની મનોવૃત્તિ હોવી
જોઈએ.

ઉતરેલા તુરથી, જલ્દાગર થયેલો જામે
યાને ઉતરેલી જ્યોતિષી, પ્રકાશમાન થયેલી
વ્યક્તિ એ આદી હુતી, આજે છે, અને

અંતમાં પણ રહેશે. એવી વિગતો સત્તા
સમાન શાસ્ત્ર (ખલમ) માં વર્ણવેલી અનુ-
ભવાય છે. તેના ઉપર વિશ્વાસ મૂકી વહન
કરવું એ આધાર ભૂત ગણાય, ત્યારે તેની
વિરૂદ્ધ ખંડન કરીને ખોટી રીતે મથવું, તેવો
તેમાં અવકાશ નહિં હોવાને સખએ નમવું
એજ નિગદરણ.

આદિ પુરૂષ એને જોવા માટે સરજાએજો
હોવાથી એણે જોવુંજ જોઈએ, ત્યારે પોતાના
આત્માને માની જેમી તેની પાછળ મરી
શીટવું. એ આ પરમ આત્મા (પરમાત્મા) ના
વચનો વિરૂદ્ધ વીચરવું ગણાય કારણ આત્મા
એ અવલંબી રહેલ છે. તેના માટે પરમા-
ત્મા એ આધાર ભૂત છે. આટલું સમજ્યા
પછી, આ સંસારનાં આવી નડેલા આવરણો
રહેજે દૂર થતાં અવતાર વિષેની આવશ્યકતા
સંપૂર્ણ સમજશે. તથાસ્તુ.

॥ ऋग्वेद संहिता ॥

पृथ्वीपर विष्णुनुं रक्षाय.

अतो देवा अवन्तु नो यतो विष्णुर्विचक्रमे ।

पृथिव्याः सप्त धामभिः ॥ १६ ॥

अर्थः—पृथ्वीनां सात प्रदेशां जे जे स्थानतु विष्णुએ આક્રમણ કર્યું, તે તે જગ્યાએ દેવ અમારું સંરક્ષણ કરે. (૧૬)

વિષ્ણુની સર્વવ્યાપકતા

इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् ।

समूहक्रमस्य पांसुरे ॥ १७ ॥

અર્થઃ—વિષ્ણુએ આ સર્વ વ્યાપ કરી દીધું. તેણે ત્રણ સ્થાન વિશે તેનાં પગલાં મુક્યાં.

તેની પદરજમાં સર્વ નિમગ્ન થઇ ગયું
હવે. (૧૭)

વિષ્ણુવડે ધર્મની સ્થાપના.

ત્રીણિ પદા વિ ચક્રમે વિષ્ણુર્ગોપા અદાભ્યઃ ।
અતો ધર્માર્ણિ ધારયન્ ॥૧૮॥

અર્થ:—જેને કોઇ પરાભવ કરી શકનાર
નથી તથા જે જગતના સંરક્ષકરૂપે છે એવા
વિષ્ણુએ તે તે સ્થાને ધર્મનિયમની સ્થાપના
કરીને ત્રણ પગલાં આક્રમણ કર્યું. (૧૮)

વિષ્ણુ ઇન્દ્રના મિત્રરૂપે

વિષ્ણોઃ કર્માણિ પશ્યત યતો વ્રતાનિ પસ્પશે ।
ઇન્દ્રસ્ય યુજ્યઃ સસ્વા ॥૧૯॥

અર્થ:—જે અતૈહિક પરાક્રમી કૃત્યોના યોગ

વડે વિષ્ણુએ જગતમાંનાં અખિલ કર્મે અવ-
લોક્યાં, તે કૃત્યો તરફ નજર ફેરડે. વિષ્ણુ
મન્દ્રના સહાય કરનાર તથા મિત્રરૂપે છે. (૧૯)

વિવેકીનો સાક્ષાત્કાર કેવી રીતે ?

तद्विष्णोः परमं पदं सदा पश्यन्ति सूरयः ।

दिवीव चक्षुराततम् ॥२०॥

અર્થ:—તે વિષ્ણુના પરમ પદના ચાતા
લોક હંમેશાં નિરીક્ષણ કરતા હોય છે અને
તે વખતે તેમનાં નેત્ર આકાશ તરફ ટગર
ટગર જોતાં વળેલાં હોય, તેની માફક વિસ્તૃત
થાય છે. (૨૦)

વિષ્ણુના પરમપદની પ્રાપ્તિ.

तद्विप्रासो विपन्यवो जागृवांसः समिन्धते ।

विष्णोर्यत्परमं पदम् ॥२१॥

અર્થ:—વિષ્ણુનું જે પરમ પદ છે, તેની સદા
જાગૃત તથા પરમ ભક્તિથી સ્તવન કરનારા બુદ્ધિ-
શાળી પુરુષો સર્વત્ર પ્ર.સદ્ધિ કરે છે. (૨૧)

(ઋગ્વેદ મંડળ ૧, અનુવાક ૫, સૂક્ત ૨૨,
મંત્ર ૧૬ થી ૨૧.)

વિષ્ણુવટે વરાહનો નાશ.

અસ્યેદુ માતુઃ સર્વનેષુ સર્વો મહઃ પિતુઃ
પપિષાશ્ચાર્વિન્ના ।

મુષાથાદ્વિષ્ણુઃ પચ્ચતં સહીયાન્વિધ્યદ્વરાહં
તિરો આદ્રિમસ્તા ॥૭॥

અર્થ:—ખરેખર એની માતાએ કરેલા
યામમાં જ એણે એકદમ ઉત્કૃષ્ટ પેય પ્રાશન કર્યું
તથા હવિનો ઉત્કૃષ્ટ (આસ્વાદ લીધો.) બળવાન

વિષ્ણુએ પણ (આને માટે જેની પાક સિદ્ધિ ઉત્કૃષ્ટ થઈ હતી એવો હવે હરણ કરી આણ્યો. (તેનું ભક્ષણ કરીને) અભાવિષ્ણુમાં પ્રવિષ્ણુ આ દેવે તે કુક્કરના અંગ પર તેનું વજ્ર તિરછું ફેંકીને તેનો દેહ છિન્ન વિછિન્ન કરી નાખ્યો. (૭)

(ઋગ્વેદ મંડળ ૧, અનુવાક ૧૧, સૂક્ત ૬૧, મંત્ર ૭.)

દેવાને વિષ્ણુની સહાયતા.

વિષ્ણુર્યુદ્ધાવદ્વૃષણં મદચ્યુતં વયો ન

સીદન્નાધિ વર્હિષિ પ્રિયે ॥૭॥

અર્થ:—શત્રુના ગર્વનો નાશ કરનાર પરાક્રમી દેવાને જ્યારે વિષ્ણુએ સહાય કરી ત્યારે મરત દેવો પોતાના મન પસંદ કુશાસન પર જઈને બેઠા. (૭)

(મંડળ ૧, અનુ. ૧૪, સૂ. ૮૫)

૬

વિષ્ણુવરે સુખપ્રાપ્તિ.

શં ન હ્રન્દ્રો બૃહસ્પતિઃ શં નો વિષ્ણુરુરુક્રમઃ

॥૧॥

અર્થ—હ્રન્દ્ર અતે બૃહસ્પતિ પણ અમને સુખદાયક થાઓ. અતે અતેક પ્રદેશોમાં ગમન કરનાર વિષ્ણુ પણ અમને સુખદાયક થાઓ. (૯)

(મં. ૧, અ. ૧૪, સૂ. ૯૦.)

વિષ્ણુની વ્યાપકતા.

વિષ્ણોર્નુ કં વીર્યાણિ પ્ર વોચં યઃ પાર્થિવાનિ

વિમમે રજાંસિ ।

યો અસ્કંભાયદુત્તરં સઘસ્થં વિચક્રમાણસ્ત્રે-

ધોઋગાય ॥૧॥

અર્થ:—હવે હું વિષ્ણુના પરાક્રમનું ગમે તેટલું વર્ણન કરું તો પણ તે થોડુંજ છે. સર્વ ભુવનો તેણે વ્યાપી નાખ્યાં છે એટલુંજ નહિ પણ અત્યુચ્ચ દેવ લોક પણ એક મેક આટોપી રાખ્યો છે. જુદાં જુદાં ત્રણ જ પગલાં નાખી તેણે સર્વવ્યાપી નાખ્યું છે. (૧)

ત્રણ પાદમાં ત્રણ ભુવનો.

प्र तद्विष्णुः स्तवते वीर्येण मृगो न भीमः

कुचरो गिरिष्ठाः ।

यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेष्वધिक्षિયन्ति

भुवनानि विश्वा ॥૨॥

અર્થ:—વિષ્ણુની તેના પરાક્રમને લીધે જ ઘણી સ્તુતિ થાય છે. ગિરિકંદમાં રહી ઘોર પ્રદેશમાં સંચાર કરનાર ભયંકર સિંહ પ્રમાણે

આ મહા પરાક્રમી છે. સર્વવ્યાપક એવા
એનાં ત્રણ પગલાં જ વિશ્વ માંહેલાં યચ્ચાવત
બુવનો સહેજ માયાં છે. (૨)

વિષ્ણુની સ્તુતિ.

પ્ર વિષ્ણવે શૂષમેતુ મન્મ ગિરિક્ષિત

ઊરુગાયાય વૃષ્ણે ।

ય શ્વદં દીર્ઘં પ્રયતં સધસ્થમેકો વિમમે

ત્રિભિરિત્પદેભિઃ ॥૧॥

અર્થ:—આ કાર્યક્ષમ અને મનોહર સ્તવન
વિષ્ણુના કાને જાઓ. પ્રેમાળ સ્તુતિનો ભોક્તા
અને જેનો યશ સર્વવ્યાપક એવો એ વીર છે.
આ આટલું પ્રયત્ન વિશ્વ પણ તે ફક્ત એના
ત્રણ પગલાંમાં જ ખલાસ થઈ ગયું. (૩)

વિષ્ણુવડે સર્વને તૃપ્તિ,

યસ્ય ત્રી પૂર્ણા મધુના પદાન્યક્ષીયમાણા
સ્વધયા મદન્તિ ।

ય ઇ ત્રિધાતુ પૃથિવીમુત ઘામેકો દાધાર
ભુવનાનિ વિશ્વા ॥૪॥

અર્થ:—એનાં નિવાસસ્થાન પણ ત્રણ
અને તે પણ મધુર રસથી પૂર્ણ ભરેલી અક્ષ-
મ્ય અને પોતાનાજ સ્વાભાવિક સહજનંદમાં
નિમગ્ન એવાં છે અને તે પોતે એવો છે
છે કે, ત્રિગુણાત્મક વિશ્વ એટલે પૃથ્વી, આકાશ
અને બીજા ભુવનો એ સર્વ એકલાએ
આટોપી રાખ્યાં છે. (૪)

વિષ્ણુ સર્વના અંધુરપે

તદસ્ય પ્રિયમામિ પાથો અશ્યાં નરો યત્ર
દેવયવો મદન્તિ ।

ઉરુક્રમસ્ય સ હિ બન્ધુરિત્થા વિષ્ણોઃ
પદે પરમે મઘ્વ ઉત્સઃ ॥૫॥

અર્થઃ—જ્યાં ઇશ્વરના ભકતજનો આનં-
દથી તદ્દલીન હોય છે એવો તે વિષ્ણુનો પ્રિય-
લોક મને પણ પ્રાપ્ત થશે. ખરેખર તેજ તે
સર્વવ્યાપક વિષ્ણુના પ્રિય છે; અમૃતનો અક્ષ-
ય વહેજો વિષ્ણુના પરમ લોકમાં છે. (૫)

વિષ્ણુપાદનો પ્રકાશ.

ના વાં વાસ્તૂન્યુદ્દમાસિ ગમધ્યૈ યત્ર ગાવો
ભૂરિશૃક્ષા અયાસઃ ।

અત્રાહ તદુરુગાયસ્ય વૃષ્ણઃ પરમં પદમવ-
માતિ ભૂરિ ॥૬॥

અર્થ:—એવો ઉત્તમ લોક તમેને પ્રાપ્ત થાય, એવી જ અમારા અંતઃકરણની મનીષા છે. અતિશય ચપલ અને અનેક શૃંગયુક્ત એવી દિવ્ય ગાયો ત્યાં હોય છે. જુઓ, આ તે સર્વવ્યાપક વીરના અત્યંત શ્રેષ્ઠ સ્થાનો ઉપરથી આપણા ઉપર ભરપૂર પ્રકાશ પાડે છે. (૬)

(મં. ૧, અનુ. ૨૧, સૂ. ૧૫૪, મં. ૧ થી ૬.)
ઈંદ્ર તથા વિષ્ણુની પર્વતપર સ્થિતિ.

પ્ર વઃ પાન્તમન્ધસો ધિયાયતે મહે શૂરાય
વિષ્ણવે ચાર્ચત ।

યા સાનુનિ પર્વતાનામદાભ્યા મહસ્તસ્થ-
તુર્વ તેવ સાધુના ॥૧॥

અર્થ:—તમે તમારા સોમ રસના માધુર્યનું

વર્ણન પરમ શ્રેષ્ઠ અને શૂર વિષ્ણુ આગળ
કરો; ખરી ભક્તિએ કરેલી પ્રાર્થનાઓ તે
ખચીત સાંભળે છે. જુઓ, પરંતના મથાળા
ઉપર તેમેડે અજીત યોધાઓ એકાદ ઉમદા ધોણ
ઉપર આરૂઢ થઈ ઉચે ઉઝા રહ્યા છે. (૧)

વિષ્ણુવટે ભક્તનું પાસન.

ત્વેષમિત્થા સમરણં શિમીવતોરિન્દ્રા વિષ્ણુ
સૂતપા વામુરુણ્યતિ ।

યા મર્ત્યાય પ્રતિધીયમાનમિસ્કુશાનોરસ્તુર-
સનામુરુણ્યથઃ ॥૨॥

અર્થઃ—હે ઈન્દ્ર તથા વિષ્ણુઓ ! તમે પ્રબળ
છો, માટે સોમ રસનો પ્રસાદ જે ગ્રહણ કરે છે, તે
ત્વેષથી ચાલેલા ભયંકર યુદ્ધમાંથી પણ પાછો

ન હઠતાં પાર પડે છે. મનુષ્ય ઉપર બાણ ચઢાવીને તે (નિરપરાધી) મનુષ્ય ઉપર કૃશ તુ છોડતો ધનુર્ધર હોય તો પણ તેના બાણની દિશા ફેરવી તમે ભક્તનું રક્ષણ કરો છો. (૨)

હવિથી વિષ્ણુ આદિની તૃપ્તિ.

તા ई वर्धन्ति महस्य पौत्र्यं नि मातरा

नयति रेतसे भुजे ।

दधाति पुत्रोऽवरं परं पितुर्नाम तृतीयमधि

रोचने दिवः ॥૩॥

અર્થ:—તે હવિના અર્પણને લીધે આની આગળ જ મોટું પરાક્રમ એટલું વધે છે કે, લોકોને પૌત્રપનો ઉપભોગ લીધે કાળ ધડે, માટે મા બાપ (આકાશ અને પૃથ્વી) એમને સુધી આવવા પહોંચે છે. અર્થાત્ પુત્ર પોતાના પિતાનું

સામાન્ય, ઉત્તમ અને મધ્યમ પ્રતિનું સ્થિત્યંતર, એવાં ત્રણે (સ્થિત્યંતરો) તે દેદીપ્યમાન સ્વર્ગલોકમાં રહે એમ કરે છે. (૩)

વિષ્ણુના પરાક્રમની વાહવાહ.

તત્તદિદસ્ય પૌસ્યં ગુણીમસીનસ્ય ત્રાતુરવૃક્સ્ય
મિઠ્ઠદુષઃ ।

યઃ પાર્થિવાનિ ત્રિભિરિદ્વિગામભિરુરુ
ઋમિષ્ઠોરુગાયાય જીવસે ॥૪॥

અર્થ—આ વિશ્વાધિપતિ ભક્તરક્ષક, કૃપાળુ અને ઉદાર છે, તો પણ તેણે ત્રણ જ પગલાંથી ભૂલોકનું આક્રમણ કર્યું અને તે પણ ઉન્નતિ અને દીર્ઘાયુષ્ય એ બન્ને સધાય તે માટે કર્યું. એ પરાક્રમનીજ અમે વિશેષ વાહવાહ કરીએ છીએ. (૪)

વિષ્ણુના ત્રણ પગલાંનું ગાંભીર્ય

દ્વે હૃદસ્ય ક્રમણે સ્વદૃશોઽભિચયાય મત્યો
મુરણ્યતી ।

તૃતીયમસ્ય નકિરા દધર્ષતિ વયશ્ચન
પતયન્તઃ પતત્રિણઃ ॥૫॥

અર્થ—આ આકાશસ્થ સર્વદ્રષ્ટા વિષ્ણુનાં
બેજ પગલાં જોતાં માણસ આશ્ચર્યથી છક બની
જાય છે. તેના ત્રીજા પગલા તરફ જોવાની પણ
કોઈની હિંમત થતી નથી. સામર્થ્યની ચટપટ
અથવા પક્ષિઓના ઉડાણે માંહેલાં કોઈની
પણ હિંમત ચાલતી નથી. (૫)

વિષ્ણુ ભક્તના પાલક.

ચતુર્ભિઃ સાકં નવતિં ચ નામભિરચક્રં

ન ઘૃતં ઘ્યંતીરવીવિપત્ ।

બૃહચ્છરીરો વિમિમાન ઋકભિર્યુવાકુમારઃ

પ્રત્યેત્યાહવમ્ ॥૬॥

અર્થ—ચાર પ્રકારના નામેથી (ગ્રા-
ણીઓનાં જન્મનાં નેત્રું સ્થિત્યંતરે તે
એકાદ ગોળ ચક્ર પ્રમાણે ગરગર ફેરવે
છે. આ શરીરે એટલો અવાહન્ય પરંતુ ભક્તિ
વડે સહેજ મપાય છે. તરણ પરંતુ બાલરૂપ
નહિ એવા વિષ્ણુ ભક્તોની હાક પડતાંજ આવી
હિસા રહે છે. (૬)

(મં. ૧, અનુ. ૨૧, સૂ. ૧૫૫)

વિષ્ણુનું ધીઆદિથી યજન.

ભવા મિત્રો ન શેવ્યો ધૃતાસુતિર્વિભૂત દુમ્ન
 ઇવયા ઉ સપ્રથાઃ।

અધા તે વિષ્ણો વિદુષા ચિદર્ચ્યઃ સ્તોમો
 યજ્ઞશ્ચ રાધ્યો હવિષ્મતા ॥૧॥

અર્થ—તારું યજન ધૃતાહુતિથી થાય છે.
 તારું ઐશ્વર્ય અપ્રતીમ, તું સર્વવ્યાપી અને
 ભકતો માટે ત્વરાથી આવે છે. માટે તું પ્રિય મિત્ર
 પ્રમાણે અમને આનંદપ્રદ થા. હું વિષ્ણુ! જ્ઞાતી
 જનોએ તારો યજ્ઞ વૃદ્ધિગત કરવો અને
 ભકતોને હવિ આપી યજ્ઞદ્વારા તને પ્રસન્ન
 કરવો, એ યોગ્ય જ છે. (૧)

વિષ્ણુના અવતારનું સ્તવન.

યઃ પૂઠ્યાર્થિ વેધસે નવીયસે સુમજ્ઞાનયે
વિષ્ણવે દદાશતિ ।

યો જાતમસ્ય મહતો મહિ વવત્સેદુ શ્રવો-
ભિર્યુજ્યં ચિદભ્યસત્ ॥૨॥

અર્થ:—તે પુરાણ પુરૂષ તો ખરો, પણ
નવીન કહો તો નવીન પણ છે, અને સૃષ્ટિ-
નિયામક અને સ્વયંભૂ છે. માટે આ વિષ્ણુની
ભક્તિ લે.કો કરે છે જે આ પરમ શ્રેષ્ઠ વિષ્ણુના
અવતારનું સ્તવન કરે છે, તેના ઐશ્વર્ય
સાથે આપણો યોગ ખચિત થશે. (૨)

વિષ્ણુના સ્તવનથી કૃપા

તમુ સ્તોતારઃ પૂર્થં યથા ત્રિદ શ્રુતસ્ય
ગર્ભં જનુષા પિપર્તન।

આસ્ય જાનન્તો નામ ચિદ્વિવક્ત્રન મહસ્તે
વિષ્ણો સુમર્તિં ભજામહે ॥૩॥

અર્થ:—હે સ્તોતૃજનો ! સકલ ધર્મવ્યવ-
સ્થાનું આદિ કારણુ સ્વભાવતઃ એજ વિષ્ણુ
છે, ત્યારે તમે પોતાના અદ્યપજ્ઞાન પ્રમાણે
તેના અવતારનું સ્તવન કરી તેને આનંદથી
પરિપૂર્ણ કરો. તેનાં જે જે ચરિત્રો તમને
ખબર છે, તે તે વર્ણવો. હે પરમ શ્રેષ્ઠ
વિષ્ણુ ! તારી કૃપાનો અનુભવ અમે લઇએ
છીએ. (૩)

વિષ્ણુ મરૂતના નિયામક.

તમસ્ય રાજા વરુણસ્તમાશ્વિના ક્રતું સચન્ત
મારૂતસ્ય વેધસઃ ।

દાધાર દક્ષમુત્તમમહર્વિદં બ્રજં ચ વિષ્ણુઃ
સશિવાં અપોર્ણુતે ॥૪॥

અર્થ:—મરૂતોનું નિયમન કરનાર આ વિષ્ણુ) ના પરાક્રમનો વિભાગી રાજા વરુણ તેમજ અશ્વિની દેવો પણ છે. સર્વોત્કૃષ્ટ અને દિવસ ઉત્પન્ન કરી (જગતને) પ્રકાશિત કરનાર એવું સામર્થ્ય વિષ્ણુના અંગમાં છે. તે પોતાના અનુચરો સહ ગાયોનો સમૂહ છૂટો મૂકી દે છે. (૪)

વિષ્ણુથી યજમાનને સુખ પ્રાપ્તિ

આ યો વિવાય સચથાય દૈત્યેન્દ્રાય વિષ્ણુઃ
સુકૃતે સુકૃત્તરઃ ।

વેદા અજિન્વત્રિષધસ્થ આર્યમૃતસ્ય ભાગે
યજમાનમામજત્ ॥૫॥

અર્થ:—પ્રથમથી ઇન્દ્ર એ સત્કર્મતત્પર
અને તેમાં શક્તિ યુક્ત અને સત્કૃત્ય માટે
વિશેષ ઉત્સુક એવા વિષ્ણુ તે ઇન્દ્ર તરફ તેજ
માટે ગયો. ત્રિભુવનનો અધિપતિ અને શાસ્તા
વિષ્ણુએ આર્ય યજમાનને સુખી કર્યો અને
શ્રેષ્ઠ ધર્મમાં લાગીદાર કરી, તેની ઉન્નતિ
કરી. (૫)

(મં ૦ ૧, અનુ ૦ ૨૧, સૂ ૧૫૬, મંત્ર ૧ થી ૫.)

ધૃશ્વરનું દ્રષ્ટારૂપે નિરૂપણ.

દ્વા સુપર્ણા સયુજા સલાયા સમાનં વૃશ્નં
પરિ ષસ્વજાતે ।

તયોરન્દ્યઃ પિપ્પલ સ્વાદ્વૃત્યનશ્રન્નન્યો અભિ-
ચાકશીતિ ॥૨૦॥

અર્થ:—સુંદર પક્ષીના મળતા રવરૂપવાળા
અને જીવજનને મિત્ર એકજ ઝાડપર બેઠા
છે. તેમાંનું એક ઝાડના મધુર ફળનો ઉપભોગ
કરે છે અને બીજું પોતે કાંઈ પણ ન
ખાતાં ફક્ત જોયા કરે છે.

(ઋગ્વેદ મણ્ડલ ૧, સુકત ૧૬૪.)

વિષ્ણુનું જ્ઞાતારૂપે વર્ણન.

સત્પાર્થગર્ભા ભુવનસ્ય રેતો વિષ્ણોઽસ્તિષ્ઠન્તિ

પ્રદિશા વિધર્મણિ ।

તે ધીતિભિર્મનસા તે વિપશ્ચિતઃ પરિભુવ

પરિ ભવન્તિ વિશ્વતઃ ॥૩૬॥

અર્થઃ—જગતના બીજ તરીકે ઓળખાતા
સાત અધુરા ગર્ભ વિષ્ણુની આજ્ઞાથી
પોતપોતાના નિયમ મુજબ રહે છે. તે બુદ્ધિ-
માન અતે વ્યાપક હોવાથી સરળ મનથી
સર્વ વસ્તુને ઓળખે છે. (૩૬)

(ઋગ્વેદ મણ્ડ. ૧, સૂક્ત ૧૬૪.)

વિષ્ણુ માર્ગના પાલકરૂપે.

વિષ્ણુર્ગોપાઃ પરમં પાતિ પાથઃ પ્રિયા

ધામામ્યશ્રુતા દધાનઃ ।૧૦।

અર્થ:—પોતાને પ્રિય થયેલા અવિનાશી
 નિવાસસ્થાનનું સંરક્ષણ કરતાં સર્વ રક્ષક વિધણી
 પોતાના પરમ શ્રેષ્ઠ માર્ગનું પરિપાલન કરે છે.
 (૧૦)

(ઋગ્ મં ૩, અનુ ૫, સૂ ૫૫.)

ઈશ્વરનું સ્વરૂપ ઇચ્છામાત્ર.

રૂપંરૂપં મધવાબો મવીતિ માયાઃ કૃણ્વાન
 સ્તન્વં પરિસ્વામ્ ।

વિર્ય દિવઃ પરિમુહૂર્ત માગાત્ સ્વૈમંત્રૈ
 સ્તૃતુપા ક્રતાવો ॥

શબ્દાર્થ—ઇન્દ્ર જે જે રૂપની ઇચ્છા કરે છે તે
 તે રૂપે થાય છે. તેને વિશે નામો તથા અનેક રૂપોને
 ગ્રહણ કરવાનું સામર્થ્ય છે. તે પોતાના શરીર-
 માંથી અનેક શરીરોને નિર્માણ કરે છે, (જેમ કે

કૃષ્ણાવતારમાં રાસ ક્રીડા વખતે એક કૃષ્ણના સરખા હજાર કૃષ્ણ જોવામાં આવતા હતા.) જ્યારે સ્તુતિવાળાં વચનવડે તેમને ખોલાવવામાં આવે છે ત્યારે સોમના પાન કર્તારૂપે, સત્યસ્વરૂપે તથા અનેક દેશી યજ્ઞેત્રમાં તેઓ સ્વર્ગમાંથી એક મુહૂર્તમાં આવે છે.

વિષ્ણુનો કૃષ્ણાવતાર.

કૃષ્ણં ત એમરુશતઃ પુરોમાશ્ચરિઘ્ણ્વર્ચિર્વ-

પુષાભિદેકમ્

યદપ્રવીતાદધતેહ ગર્ભં સદ્યભિજ્જાતો-

ભવસીદુદૂતઃ

શબ્દાર્થ-હે ભૂમન્ ! આપ સત્યાનંદરૂપે તથા ત્રિ માત્ર સ્વરૂપે છે. વળી રૂદ્રરૂપવડે ત્રણ

પુરને નાશ કરવાવાળું અથવા સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ તથા કારણ દેહને ત્રસવાવાળું તુરીયાત્મારૂપે છે. તે કૃષ્ણના સ્વરૂપને અમે પામીએ. આપના સ્વરૂપના એક અંશ માત્ર રૂપે સમષ્ટિ જીવે. અને દેહેમાં ભેડનારૂપે રહેતો છે. હે ભૂમન! આ ગર્ભમાંથી ઉત્પન્ન થઈ માતાના પાશર્થ પૃથક્ થયા. (આ મંત્ર દર્શાવે છે કે, પરમાત્મ વિદ્યંશનો કૃષ્ણરૂપે દેવકીના ગર્ભમાં જન્મ થયો છે.)

(ઋં મંં ૪, સૂં ૭ અં ૧, મંં ૬)

રામચંદ્રનું માહાત્મ્ય.

चत्वारिंशदशरथस्य शोणाः सहस्रस्याग्ने
भ्रेणि नयन्ति

શબ્દાર્થ:—રાજા દશરથના ચત્તરમાં ચારસો

લાલ વર્ણના ઘોડાઓ તથા હજારો ખીજા અશ્વો-
વડે જોડાયેલો રથ હતો. આ રીતે રથની
આગળના ભાગમાં તેઓ ચાલતા હતા.

મંત્રતિરૂપ જનકીને પ્રણામ.

અર્વાચી સુભગે ભવસીતે વન્દામહે ત્વાયથાત
સુમગાસાસિયથાતઃ સુફલાસાસિ

શબ્દાર્થઃ—હે રાક્ષસોનો અંત કરવાવાળી
જનકી ! હું આપને પ્રણામ કરું છું. આપ અમેને
સારું ઐશ્વર્ય આપો. અમારા શત્રુનો આપ નાશ
કરો. પાપ અમારા પર અતુકૂલ થાઓ.

(ઋગ્ ૩, ૮, ૯.)

રામનું સીતાને ગ્રહણ કરવું.

इन्द्रः सीतां निगृह्णातु तांपूषातु यच्छतु

શબ્દાર્થઃ—ઈન્દ્ર સ્વરૂપ રામચંદ્ર સીતાનો

સ્વીકાર કરો તથા પૂષાર્પ જનકરાજ સીતાનું
દાન કરો.

(ઋ • ૩, ૭, ૯)

વિશ્વામિત્રનું રામને ઓલાવવું.

મહાઋષિર્દેવજો દેવજૂતો અસ્તભ્રાત્સિધુ-

મર્ણવંતૃચક્ષ્ઃ

વિશ્વામિત્રો યદવહત્સુ દાસમપિ પ્રિયાયત

કુશિકેભિરિન્દ્રઃ ॥

શબ્દાર્થ :— મહર્ષિ નારાયણથી આવી-
લાવતે પામેલ તથા સુદાસના ગોત્રમા ઉત્પન્ન
થયેલ એવા રામચંદ્રને વિશ્વામિત્ર પોતાના
યજ્ઞની રક્ષ કરવા માટે લઇ ગયા. રામચંદ્ર
યજ્ઞની રક્ષા કરી, કે જેથી વિશ્વામિત્રે કરેલ
યજ્ઞના હવિને ઇન્દ્રરૂપે હું ભોગવીશ.

(ઋ • ૩, ૩, ૨૨)

॥ યજુર્વેદ સંહિતા ॥

વિષ્ણુનો વામન અવતાર

ઇંદ્ર વિષ્ણુ વિંચક્રમે ત્રેધા નિધેદ પદમ્ ॥

સમૂઠમસ્ય પાંસુરે સ્વાહા ॥ ૧૫

અર્થ:—સર્વવ્યાપી તથા વામનાવતારને
ધારણ કરવાવાળા શ્રી વિષ્ણુ ભગવાન આ
અરાઅરાત્મક જગતને અનેક પ્રકારે કરી
ધારણ કરી રહેલા છે. ભૂમિ, અંતરિક્ષ તથા
સ્વર્ગલોક આ ત્રણને પોતાના પગેવડે તેણે
ધારણ કર્યા છે. આ વિષ્ણુ ભગવાનના પગને
વિશે આ સર્વ જગત રહેલું છે. (૧)

(અહીં ઇન્દ્ર સ્વરૂપે અવતાર વર્ણવ્યો છે.)

(યજુર્વેદ મંત્ર સંહિતા, અધ્યાય ૫, મે. ૩.
૧૫, મંત્ર ૧.)

વિષ્ણુના વરાહાદિ અવતારો.

इरावती धेनु मतीहिभूतः सुयवासिनी
मनवे दशस्या ।

व्यस्कन्ता रोदसी विष्णवे ते दाधर्थ

पृथ्वी माभितो मयूखैः स्वाहा ॥१६॥

અન્યથાથી:--इरावती अत्र तथा धान्य,
धेनुमती अनेक गयोवाणी, हि कारण्डे,
भूतं था, सुयवासिनी अत्यंत श्रेष्ठ आद्य पदार्थ-
वाणी मनवे विज्ञानने वधारनारी दशस्या यद्य
साधनने आपनारी व्यस्कन्ता विलकत करी स्त-

લિત કરી છે, રોડસી હે સ્વર્ગ તથા પૃથ્વી
ત્રિણો હે સર્વ વ્યાપી વિજ્ઞુ એતે આ સ્વર્ગ તથા
પૃથ્વીને દાર્થ ધારણુ કરી રહ્યા છે. પૃથિવી
પૃથ્વીને ભમિતઃ સર્વ રથજેથી મયૂઃ પોતાના
તેજવડે અથવા વરાહાદિ અનેક અવતારો-
વડે (૧૬)

શબ્દાર્થઃ—હે સ્વર્ગ તથા પૃથ્વી ! તમે યજ્ઞ-
માનના કલ્યાણને માટે અન્ન તથા ધાન્યવાળી
અનેક ગાયોવડે યુક્ત ઘણા શ્રેષ્ઠ ખાદ્ય
પદાર્થવાળી, જ્ઞાતને વધારનારી તથા યજ્ઞના
સાધનને આપવાવાળી થાઓ. હે સર્વવ્યાપી
પરમાત્મા ! આપ આ સ્વર્ગ તથા પૃથ્વીને વિભ-
ક્ત કરી સ્તબ્ધ કરનારા થાઓ. આપ પૃથ્વી-
ને પોતાના વરાહાદિ અનેક અવતારોવડે
સર્વ રથજેથી ધારણુ કરી રહ્યા છે. ૧૬

(અં પ મો કંડિકા ૧૬ મંત્ર ૧)

વિષ્ણુનું સાકાર સ્વરૂપ

દિવોવા વિષ્ણ ઉતવા પૃથિવ્યા મહોવા
વિ નરોરન્તરિક્ષાત્ ।

ઉમાહિ હસ્તાવસુના પૃળસ્વા પ્રયચ્છ દક્ષિણા
દોત સવ્યા દ્વિષ્ણવેસ્વા ॥ ૧૯ ॥

અન્યથાર્થઃ—દિવઃ—સ્વર્ગ લોકમાંથી વા
તથા પૃથિવ્યા ભૂલોકમાંથી, ઉત વળી, મહઃ
મહાન, વા તથા, વિષ્ણો હે વિષ્ણુ ઉમેઃ વિસ્તીણુ
અંતરિક્ષાત્ અંતરિક્ષમાંથી ઉમા યે, હિ જ,
હસ્તૌ હાથે, વસુના ધનવડે, પૃળસ્વા પૂર્ણ કરે
પ્રયચ્છ આપે, દક્ષિણાત્ જમણા ઉત વળી,
શ્વ્યાત્ ડાબા, વિષ્ણવે વિષ્ણુની પ્રીતિ માટે,
ત્વા તુને.

શબ્દાર્થ:—હે વિષ્ણુ પરમાત્મા ! હે સર્વ
વ્યાપી ! આ મહામંડળ રૂપ સ્વર્ગલોકમાંથી
આણેલા ધન વડે તમે તમારા બેડે હાથમાં પુષ્કળ
ધન લો. પછી ડાબા તથા જમણા હાથનાં અનેક
પ્રકારનાં ધન અર્થાત્ રત્નો અમોને આપો. હે
લાકડાના સ્તંભ ! તને આ સ્થળે વિષ્ણુ ભગ-
વાનની પ્રીતિ સંપાદન કરવા દાટું છું. (૧૯)

(અં ૫ મે, કંડિકા ૧૯, મંત્ર ૧)

વિષ્ણુ નૃસિંહ અવતારરૂપે.

પ્રતદ્વિષ્ણુઃસ્તવતે વીર્યેણ મૃગેન ભીમઃકુચરો
ગિરિષ્ઠાઃ

યસ્યોરુષુ ત્રિષુ વિક્રમણેષ્વાધિક્ષિયન્તિ

મુવનાનિ વિશ્વા ॥ ૨૦ ॥

અન્યથાર્થ:— તત્ તે વિષ્ણુઃ સર્વવ્યાપી
પરમાત્મા, સ્તવતે સ્તુતિને પામે છે વીર્યેણ વીરકર્મ

વડે મૃગઃ શુબ્ધ કરનાર, ન સદશ્ચ, મીમઃ ભયંકર,
 કુચરઃ પ્રાણિનો વધ કરનાર, ગિરિષ્ઠાઃ શિવરૂપે
 પર્વતપર સ્થિતિ કરનાર, યસ્ય જેના, ઉરુષુ મહાન્
 ત્રિષુ ત્રણુ વિક્રમણેષુ પાદ પ્રક્ષેપ સ્થાનવાળા
 લોક વિશે, અધિ ક્ષિયન્તી નિવાસ કરે
 છે, મુવનાનિ ભુવનોને, વિશ્વા સધળાં. (૨૦)

શબ્દાર્થઃ—જેનાવડે સર્વ ચરાચર
 જગત્ ભયને પામેલ છે, જે નૃસિંહ
 રૂપને ધારણ કરવાવાળા છે, જે પૃથ્વીપર
 મત્સ્યાદિ રૂપ ધારણ કરી વિચરવાવાળા છે,
 જે શિવ સ્વરૂપવડે પર્વત પર નિવાસ કર-
 વાવાળા છે, જે વિષ્ણુનાં મહાન્ ત્રણુ પગલાં
 વિશે સર્વ પ્રાણી માત્ર નિવાસ કરે છે, તે
 વિષ્ણુ ભગવાન્ પોતાનાં વીર કર્મોવડે સ્તુ-
 તિને પ્રાપ્ત થયા છે. (૨૦)

ટીકા:--આ મંત્ર અવતારને જણાવવા-
વાળો છે. ઋગ્વેદ મંત્ર ૨, ૨, ૨૪માં પણ
આ જ ભાવ રહેલો છે. આમાં ત્રણ અવતા-
રોનું સૂચન થાય છે. મત્સ્યાવતાર, વામના-
વતાર તથા નૃસિંહાવતાર આ ત્રણ અવતારો
અહીં જણાવેલ છે. (૨૦)

(અં ૫ મો, કંડિકા ૨૦, મંત્ર ૧.)

વિષ્ણુનું ત્રણમાં પ્રતિક્રમણ.

વિષ્ણોર્વિક્રમણમસિ વિષ્ણોર્વિક્રાન્તમસિ

વિષ્ણોઃ ક્રાન્તમસિ ॥૧૯॥

અન્વયાર્થ:--વિષ્ણોઃ ત્રિવિક્રમાવતાર ધારી
વિષ્ણુના, વિક્રમણં પ્રથમ પાદના આક્રમણથી
જિતાયલા ભૂલોક રૂપે, અસિ છે, વિષ્ણોઃ પર-
માત્મા વિષ્ણુના, વિક્રાન્તં દ્વિતીય પાદના આક્ર-

મણી જિતાયલા અંતરિક્ષ લોકરૂપે, અસિ
છો વિષ્ણોઃ વિષ્ણુ ભગવાનના, કાન્ત ત્રીજા પાદ
પ્રક્ષેપથી જિતાયલા સ્વર્ગરૂપે, અસિ આપ
થયા છો.

શબ્દાર્થ—ત્રિવિક્રમાવતારધારી વિષ્ણુ-
ના પ્રથમ પાદના આક્રમણવડે જિતાયલા
મૂલોકરૂપે આપ છો. પરમાત્મા વિષ્ણુના
દ્વિતીય * પાદના આક્રમણથી જિતાયલા અંત-
રિક્ષ લોકરૂપે આપ છો. તેમજ વિષ્ણુ ભગ-
વાનના ત્રીજા પાદપ્રક્ષેપથી જિતાયલા સ્વર્ગ
લોકરૂપે આપ છો.

(અધ્યાય ૧૦ મો, કંડિકા ૧૯.)

વિષ્ણુમાંથી બ્રહ્મણી ઉત્પત્તિ.

સુ મૂઃ સ્વયંમૂઃ પ્રથમોન્તર્મહત્યર્ણવે ॥

દધેહ ગર્ભમૃત્વિય યતો જાતઃ પ્રજાપતિઃ ॥ ૬૩ ॥

અન્વયાર્થ—સુમૂઃ શ્રેષ્ઠ વિશ્વના ઉત્પાદકરૂપે, સ્વયંમૂઃ સ્વેચ્છાથી શરીર ધરવામાં પરમાત્માએ, પ્રથમઃ સર્વના આદિરૂપ અન્તઃ મધ્યમાં, મહતિ મહાન્ વિસ્તારવાળા, અર્ણવે સાગરના, દધે સ્થાપન કર્યું, ગર્ભ ગર્ભને કૃત્વિય સમયાતુ-
કૂલ યતઃ જેમાંથી પ્રજાપતિઃ બ્રહ્મા, જાતઃ થયા (૬૩)

શબ્દાર્થ—સર્વના આદિરૂપ, સ્વેચ્છાથી શરીરને ધારણ કરવાવાળા પરમાત્માએ મહાન્ સાગરના મધ્યમાં સમયાતુકૂલ ગર્ભને સ્થા-
પન કર્યો તથા તેમાંથી બ્રહ્મા ઉત્પન્ન થયા.

(અધ્યાય ૨૩, કંડિકા ૬૩.)

સર્વવ્યાપી પરમાત્મા વિષ્ણુની વિભૂતિરૂપે.

एतावानस्य महिमाऽतो ज्यायँश्च पुरुषः ॥
पादोस्य विश्वा भूतानि त्रिपादस्या मृतं
दिवि ॥ ३ ॥

અન્યથાર્થઃ—એતાવાન્ આ સર્વ, અસ્ય આ પુરુષનો, મહિમા સામર્થ્ય વિશેષ વિભૂતિ અતઃ આ મહિમાવાળા જગતથી, જ્યાયાન્ અતિશય અધિક પુરુષઃ પુરુષ, પાદઃ ત્રયુર્થાશ્ચ, અસ્ય આ આ પરમાત્માનું, ત્રિપાત્ ત્રણ પાદ સ્વરૂપ અમૃતં વિનાશ રહિત, દિવિ પ્રકાશ આત્મ-સ્વરૂપમાં છે.

શબ્દાર્થઃ—આ સર્વ દશ્ય જે જોવામાં આવે

છે તે વાસ્તવિક સ્વરૂપ નથી. વળી પુરૂષ મહિમા-
વાળા જગતથી અધિક છે. સર્વ પ્રાણીસમૂહ આ
પુરૂષના ચતુર્થાંશ સ્વરૂપે છે, પણ વાસ્તવિક સ્વરૂપ
નથી. વળી પુરૂષ આ મહિમાવાળા જગતથી
અધિક છે. સર્વ પ્રાણીસમૂહ આ પુરૂષના
ચતુર્થાંશ સ્વરૂપે છે. આ પરમાત્માના બાકી
રહેલા ત્રણ પાદો પ્રકાશાત્મક પોતાના સ્વરૂપમાં
રહેલા છે. (૩)

(અધ્યાય ૩૧ મો, કંડિકા ૩)

વિષ્ણુના વિરાટસ્વરૂપે ઉત્પત્તિ.

તતો વિરાઢજાયત વિરાજો અધિપૂરુષઃ ॥

સ જાતો અત્યારિચ્યત પશ્ચાન્નૂમિમથો પુરઃ ॥૫

અન્વયાર્થઃ— તતઃ આ આદિપુરૂષમાંથી
વિરાટ બહાંડ દેહ, અજાયત પ્રકટ થયો. વિરાજઃ

વિરાટ, અધિમાંથી, પુરુષ: પરમાત્મા સ: તે વિરાટ
પુરુષ, જાત: પ્રગટ થયો, અત્યરિચ્ચત દેવતા, તિર્થક
તથા મનુષ્યાદિ રૂપે થયા, વશ્રાત્ દેવાદિ જીવભાવ
ઉપરાંત, મૂર્તિ ભૂમિને, અથ: ત્યારબાદ પુર:
સાત ધાતુથી બનેલી શરીરની રચના કરી. (૫)

શબ્દાર્થ:—આ આદિ પુરુષમાંથી બ્રહ્માંડ
દેહ પ્રગટ થયો, વિરાટમાંથી પરમાત્મા પ્રગટ
થયા. આ પરમાત્મા પ્રગટ થઈ દેવતા, તિર્થક
તથા મનુષ્યાદિરૂપે થયા. દેવાદિ જીવભાવ
થવા ઉપરાંત ભૂમિને પ્રગટ કરી ત્યાર બાદ
સાત ધાતુવાળી શરીરની રચના કરી. (૫)

(અધ્યાય ૩૧, ઠંડિકા ૫.)

પ્રજાપતિના સ્વરૂપના જ્ઞાતા કેણુ?

પ્રજાપતિશ્વરતિ ગર્ભે અન્તર જાયમાનો
બહુધા વિજાયતે ।

તસ્ય યોનિં પરિપશ્યન્તિ ધીરાસ્તાસ્મિન્હ
તસ્થુર્ભુવનાનિ વિશ્વા ॥ ૧૯ ॥

અન્વયાર્થ:—પ્રજાપતિ:—સર્વાત્મા૩૫ પ્રજા-
પતિ, ચરાતિ પ્રવેશને પામે છે, ગર્ભે દરેક
ગર્ભમાં, અન્તર્ મધ્યમાં, અજાયમાન: ઉત્પન્ન
નહિં થનાર છતાં બહુધા અનેક પ્રકારના કાર્ય
કારણુ ૩૫ વડે વિજાયતે ઉત્પન્ન થાય છે, તસ્ય
આ પ્રજાપતિના યોનિં સ્વરૂપને, પરિપશ્યન્તિ જૂવે
છે, ધીરા: બ્રહ્મના જ્ઞાતા તસ્મિન્ આ કારણુઆત્મા
બ્રહ્મમાં તસ્થુ: રહેલ છે, ભુવનનાનિ ભૂત માત્રે,
વિશ્વા સધળા (૧૯)

શબ્દાર્થ—સર્વાત્મારૂપ પ્રજ્ઞપતિ દરેક ગર્ભના મધ્ય ભાગમાં પ્રવેશને પામે છે. જો કે તે નિત્ય હોવા છતાં અનેક પ્રકારના કાર્ય કારણ રૂપ વડે ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રજ્ઞપતિના સ્વરૂપને બ્રહ્મના શાતાઓ જુવે છે. આ કારણાત્મા બ્રહ્મમાં સધળાં ભૂત માત્રો રહેલાં છે. (૧૯)

(અધ્યાય ૩૧, કંડિકા ૧૯)

કાળ આદિ અવયવની વિષયુ-
માંથી ઉત્પત્તિ.

सर्वे निमेषा जज्ञिरे विद्युतः पुरुषादाधि ॥
नैनमूर्द्धन्नतिर्य ऋचन्नमध्ये परिजग्रभत् ॥ २॥

અન્વયાર્થ—સર્વે સધળા નિમેષાઃ કાળ આદિ

અવયવો, જજિરે ઉત્પન્ન થયા છે, વિદ્યુતઃ પ્રકા-
શમાન પુરુષાત્ પરમાત્મામાંથી, ન નહિ, એનું
આ પુરુષને, ઉર્ધ્વ ઉચ્ચેના ભાગમાં, ન નહિ
તિર્યક્ ચારે બાજુએ, ન નહિ, મધ્યે મધ્યમાં,
પરિજગ્રમત્ ગ્રહણ કરી શકે છે. (૨)

શબ્દાર્થ—સઘળા કાળ આદિ અવયવો
પ્રકાશમાન પરમાત્માથી ઉત્પન્ન થયા છે.
આ પુરુષને કોઈ ઉપરના ભાગમાં કોઈ ગ્રહણ
કરતું નથી, ચારે બાજુએ તથા મધ્યમાં
કોઈ ગ્રહણ કરતું નથી. (૨)

(અધ્યાય ૩૨ મો, કંડિકા ૨)

॥ સામવેદ સંહિતા ॥

વિષ્ણુનાં અનેક સ્વરૂપે।

કિમિત્તે વિષ્ણો પરિચક્ષિ નામ પ્રયદ્વવક્ષે

શિપિવિષ્ટો અસ્મિ॥

માવર્ષો અસ્મદપગૂહ એતદ્ યદન્યરૂપઃ સમિથે

વમૂથ ॥

અન્વયાર્થ—કિં શું પરિચક્ષિ પ્રસિદ્ધ કરવા
યોગ્ય છે, એટલે, તે આપનું વિષ્ણો હે વિષ્ણુ
નામ નામ પ્રવક્ષે કહું છું એ નામ શિપિ-
વિષ્ટઃ કીરણોથી યુક્ત, અસ્મિ છું, મા નહિ વર્ષઃ

૩૫ અસ્માન્ અમારામાંથી અપગૂહ છૂપું રાખો
 एतत् आ यद् जे जन्यरूपः अन्य स्वरूपवाणा
 સમિથે સંગ્રામમાં બમૂથ સહાયક થાઓ છો. (૩)

શબ્દાર્થ—હે વિષ્ણુ ! આપનું તે નામ શું
 પ્રસિદ્ધ કરવા યોગ્ય છે ? અર્થાત્ એની મેળેજ
 પ્રસિદ્ધ છે કે જે નામને લઈ હું કિરણોવાળો છું,
 એમ આપ કહો છો. આ રીતના પ્રસિદ્ધ રૂપ-
 વાળા આપ છો, માટે આપ તે સ્વરૂપને અમા-
 રાથી છૂપું મા રાખો. જે કે આપ સંગ્રામમાં
 અનેક સ્વરૂપોને ધારણ કરી અમેને સહાયક-
 રૂપે થાઓ છો, માટે આપ આપનાં પરમ
 તેજસ્વી વિષ્ણુ સ્વરૂપનાં અમેને દર્શન
 કરાવો. ૧

(ઉ. અ. ૧૭, સુ. ૪, ઋ. ૧.)

વિષ્ણુની સ્તુતિ.

પ્રવત્તે અદ્ય શિપિવિષ્ટ હૃવ્યમર્યઃ શં સામિ
વયુનાનિ વિદ્વાન્ ।

તં ત્વાગૃણામિ તવસમતવ્યાન્ ક્ષયન્તમસ્ય
રજસઃ પરાકે ॥ ૨ ॥

અન્વયાર્થ—પ્રશંસામિ હું પ્રશંસા કરું છું
તત્ તે વિષ્ણુ નામને તે આપના અદ્ય આજે
શિપિવિષ્ટ હૈ કીરણવાળા વિષ્ણુ ભગવાન હૃવ્ય
બોધાત્મક યોગ્ય નામને અર્યઃ સ્તુતિઓના
સ્વામી વયુનાનિ જાણવા યોગ્ય
વિદ્વાન જાણનાર, તં તે ત્વા આપ વિષ્ણુ ભગ-
વાનને, ગૃણામિ સ્તુતિ કરું છું, તવસં અત્યંત
વૃદ્ધ, અતવ્યાન્ અદ્ય એવો હું, ક્ષયન્તં રહેવા-
વાળા, અસ્ય આ, રજસઃ સ્થાનના, પરાકે દૂર
વિશે. (૨)

શબ્દાર્થઃ—હે કિરણોથી યુક્ત એવા વિષ્ણુ ભગવન્ ! આપના આ પ્રસિદ્ધ વિષ્ણુ નામની, હું કે જે સ્તુતિઓનો સ્વામી છું તથા જાણુવા યોગ્ય પદાર્થને જાણુવાવાળો છું, તે બોલાવવા યોગ્ય નામની સ્તુતિ કરૂં છું. તે નામ કે જે પરમ વૃદ્ધ છે તથા જે આ લોકના દૂર દેશ પ્રતિ રહેવાવાળા છે એવા તમો વિષ્ણુ ભગવાનની હું અહીં પ્રાણી સ્તુતિ કરૂં છું. (૨)

(અ. ૧૭ મો, સૂકત ૪, ઋચા ૨૭)

હવિગ્રહણ માટે પ્રાર્થના.

વષટ્ તે વિષ્ણવાસ આકૃણોમિ તન્મે જુષસ્વ
શિપિવિષ્ટ હૃદયં ।

વર્ધન્તુ ત્વા સુષ્ટુ તયો ગિરો મે યૂયં પાત
સ્વસ્તિભિઃ સદા નઃ ॥ ૩ ॥

અન્યથાર્થઃ—વષટ્ વષટ્કારવડે, તે

આપને, વિષ્ણો હે વિષ્ણુ, આસઃ જો હવિ આવેલ
 છે, આક્રુણોમિ હું હોમું છું, તત્ તે હવિને,
 મે મારા, જુષસ્વ સેવન કરો, શિપિવિષ્ટ હે કિર-
 શ્વવાળા વિષ્ણુ ભગવાન, હવ્ય હવ્યને, વર્ધન્તુ
 વૃદ્ધિ પામે, ત્વા આપને, સુષ્ટુતમઃ શ્રેષ્ઠ સ્તુતિ
 રૂપી, ગિરઃ વાણીઓ, મે મારી, યૂયં તમારાથી
 લઈ સર્વ દેવો પાતઃ રક્ષા કરો, સ્વસ્તિભિઃ
 કલ્યાણકારક શક્તિવડે, સદા હમેશ, નઃ
 અમેને. (૩)

શબ્દાર્થઃ—હે વિષ્ણુ ભગવાન! આપને
 સુખયુક્ત વષટ્કારદ્વારા હવિનો હોમ આપું
 છું. હે કિરણોવાળા વિષ્ણુ ભગવાન! આ
 વષટ્કારવાળા મારા હવિનુ આપ સેવન કરો.
 શ્રેષ્ઠ સ્તુતિરૂપી મારી વાણીઓ આપની વૃદ્ધિ
 કરો. હે વિષ્ણો! આપથી લઈ સર્વ દેવો

સ્થાણુકારક શક્તિઓવડે સર્વદા અમારું
રક્ષણ કરો. (૩)

(અ. ૧૭ મેા, સૂકત ૪, ઋચા ૩ જી.)

વિષ્ણુનો રામસ્વરૂપે અવતાર.

ભદ્રો ભદ્ર યા સચમાન આગાત્ સ્વસારં જારો
અભ્યેતિ પશ્ચાત્ ॥

સુપ્રકેતૈર્દ્યુભિરનિવિતિષ્ઠન્તુ શન્દિર્વર્ણે
રમિ સમમસ્થાત્ ॥

શબ્દાર્થ:—ભક્તિને યોગ્ય એવા રામચંદ્ર
સીતા સહવર્તમાન સજ્જ થઈ હંડકારણ્ય-
પ્રતિ આવ્યા. પછી આંગળીને અર્થાત્ સીતાનો
હાથ ગ્રહણ કરવા રાવણુ રામથી જાનો આવ્યો.
રાવણુને મારી નાખ્યા પછી સારા ચિહ્નોવડે

શોભાયમાન, વર્ણોવડે જણાયેલ તથા સ્વર્ગ
લોકના સાધનરૂપ રામની સ્ત્રી સહિત અગ્નિ
દેવ રામના સન્મુખ આવે છે. પછી જનકી
સુદ્ધ છે એમ કહી જનકીને સમર્પણ કરે છે.

(ઉ. ૧૫, અ. ૨. ખં. ૧, સૂ. ૩.)

ઇન્દ્રથી વૃત્રાને નાશ.

इन्द्रो दधीची अस्थिभिर्वृत्राण्य प्रतिष्कृतः
जघान सवतीर्नव ॥

શબ્દાર્થ:—અન્યના પ્રતિકૂલ શબ્દથી
રહિત એવા ઇન્દ્ર ભગવાને અથર્વાણુ દધીચિના
હાડકાંવડે આઠસોને દશ વૃત્રોને માર્યા.

(સા. ૨, પ્રા. ૨, ૭, પ.)

વિષ્ણુનો વામન અવતાર.

इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् ।

समूढमस्य पा ५ सुरे ॥

શબ્દાર્થ:—ત્રણ પદને ધારણ કરવાવાળા એવા વિષ્ણુ ભગવાન દશ્ય એવા સધળા જગતને વિભાગ કરી આક્રમણ કરવા લાગ્યા. તેમણે ત્રણ પ્રકારે પોતાના પાદને મૂક્યા. આ વિષ્ણુના ધ્રુવવાળા પાદરૂપી સ્થાનમાં સર્વ જગત્ અંતર્ભૂત છે. (વામનાવતારનું વર્ણન.)

(સા. અ. ૧૮, ખં. ૨, મં. ૧.)

વિષ્ણુનો વામન અવતાર.

यथा वामनो ह विष्णुरास

શબ્દાર્થ:--વામન સાક્ષાત્ વિષ્ણુરૂપેજ છે.

(શત. ૧, ૨, ૨, ૫.)

૫૨

તદ્વૈતદ્ ઘોર આંગિરસઃ કૃષ્ણાય દેવકી-
પુત્રાયોક્તવો વાચાઽપિપાસ

શબ્દાર્થઃ—અંગિરાના પુત્ર ધોરે આ વાત
દેવકીના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણને કહી. અને કહ્યું કે જે
આ જાણે છે તેણે પોતાના મરણ સમયે આ ત્રણ
યજુર્વેદીક મ ત્રાને ઉચ્ચાર કરવો જોઈએ.

સામવેદીય છાંદોગ્ય ઉપ૦ પ્ર૦ ૩ ખં. ૧૭

॥ અથર્વવેદ સંહિતા ॥

વિષ્ણુ તથા વરુણની સ્તુતિ.
યયો રોજસા સ્કમિતા રજાંસિ યૌ વીર્યે-
ર્વીરતમા શવિષ્ઠા ॥

યૌ પત્યેતે અપતીતૌ સદ્દાભિર્વિષ્ણુમગન્

વરુણં પૂર્વહૂતિઃ ॥૧॥

શબ્દાર્થ—જે વિષ્ણુ ભગવાન્ તથા વરુણુ ભગવાનના બળવડે રજાતમક પૃથ્વી આદિ સ્થાનો દૃઢ રીતે રહેલ છે, જે વિષ્ણુ તથા વરુણુ શ્વભુપર જ્યાદિરૂપ પરાક્રમવડે અત્યંત બળવાળા કહેવાય છે, જે વિષ્ણુ તથા વરુણુ પોતાના બળથી કાષ્ઠથી નહિ તિરસ્કારને પામે એવા છે તથા ઐશ્વર્યને પ્રાપ્ત કરવાવાળા છે. તે વિષ્ણુ તથા વરુણુને પ્રાપ્ત થઈ આ પ્રથમ બોલાવનાર યાજ્ઞક તેને હવિ સાથે જોડે. (૧)

(કાંડ ૭, સુ. ૨૬ મું ઋ. ૨.)

વરુણ તથા વિષ્ણુની પ્રાપ્ત
 યસ્યેદં પ્રદિશિયદ્ વિરોચતે પ્રયાનતિ
 વિચચષ્ટે શર્ચીભિઃ ।

પુરાદેવસ્ય ધર્મણા સહોર્મિર્વિષ્ણુમગન્
 વરુણં પૂર્વહૂતિઃ ॥ ૨ ॥

શબ્દાર્થ—જે વિષ્ણુ તથા વરુણની આજ્ઞાને
 વિશે આખિલ જગત વિશેષે કરી પ્રકાશને
 પામેલ છે, જીવે છે તથા ચેષ્ટા કરે છે. તથા
 પોત પોતાના ફળને જીવે છે, વળી જે પ્રકા-
 શાત્મક વિષ્ણુ તથા વરુણના ધારકરૂપ કર્મવડે
 તેમજ બ્રહ્મવડે પ્રથમ જગત પ્રકાશને પામ્યું,
 તેવા વરુણ તથા વિષ્ણુ ભગવાનને ફલના અર્થ-
 વાળો મનુષ્ય પ્રાપ્ત થાઓ. (૨)

(કાંડ ૭, સૂ ૨૬, ઋ. ૩.)

વામનાવતાર વર્ણન.

વિષ્ણોર્નુ કં પ્રાવોચં વીર્યાણિ યઃ પાર્થિવાનિ
વિમમે રજાંસિ ॥

યો અસ્કભાય દુત્તરં સધસ્થં વિચક્રમાણસ્ત્રે-
ધોરુગાયઃ ॥

શબ્દાર્થ—વ્યાપકશીલ વિષ્ણુ ભગવાનના વીર ક્રમેની જલદી હું પ્રકર્ષપણાથી કહું છું, જે દેવે પૃથ્વી પર લોકને ઉત્પન્ન કર્યા, જે વિષ્ણુ ભગવાને ઉચ્ચ સ્થાનને ધારણ કર્યું છે તે વિષ્ણુ ભગવાન પૃથ્વી, અંતરિક્ષ તથા સ્વર્ગ વિશે પાદનો સંચાર કરવાવાળા છે તથા મહા-ત્માઓ તેની સ્તુતિ કરે છે. (૧)

(કાંડ ૭, સુ. ૨૭, શ્લ. ૧.)

૫૬

કૂર્માવતાર વર્ણન.

પ્રતદ્ વિષ્ણુ સ્તવતે વીર્યાણિ મૃગોન ભીમઃ

કુચરો ગિરિષ્ઠાઃ પરાવત અજગમ્યાત્

પરસ્થાઃ ॥૨॥

શબ્દાર્થ—મહાનુભાવવાળા શ્રી વિષ્ણુ ભગવાન્ પોતાનાં વીર કર્મેને લીધે સ્તુતિ કરાય છે. તે સિંહની માફક ભયાનક છે. (તેમણે નૃસિંહ અવતાર લીધો હતો) તે તે ભૂમિના કોઈપણ કંઠણ સ્થાન વિશે જવા વાળા છે. તે પર્વતના શિખરવિશે સ્થિતિ કરે છે. આ વિષ્ણુ પરમાત્મા અત્યંત દૂર સ્થાન પ્રતિ હો, છતાં તે સ્તુતિરૂપ કર્મ-વડે પ્રાપ્ત થાઓ.

(આ મંત્ર અવતાર સૂચક છે.)

ત્રણ ભુવનોમાં વિષ્ણુની સ્થિતિ.
 યસ્યોરુષુ ત્રિષુ વિક્રમણેષ્વાધિ ક્ષિયન્તિ
 ભુવનાનિ વિશ્વા ।

ઉઠ વિષ્ણો વિક્રમસ્વોરુ ક્ષયાય નસ્ક્રાધિ ॥
 ઘૂતં ઘૂતયોને પિબ પ્રપ્ર યજ્ઞપતિં તિર । ૩ ।

શબ્દાર્થ—આ વિષ્ણુ ભગવાનના વિસ્તારવાળા ત્રણ પગલાં વિશે સર્વ ભૂતાત્માઓ નિવાસ કરે છે. (પ્રથમ પાદ વિશે પૃથ્વી, અંતરિક્ષ તથા ત્રીજા પાદ વિશે સ્વર્ગીય ભૂતો વસે છે.) હે વ્યાપકશીલ વિષ્ણુ ! આપ આપનાં ત્રણ લોકવિશે ત્રણ પાદોને કરો. વળી આપ અમારા નિવાસને વિશે પુષ્કળ ધન આદિ કરો; કારણ સ્વરૂપ ઘૂત યોનિવાળા હે વિષ્ણુ ! આ હોમવામાં આવતા ધીનું આપ પાન કરો. વળી યજ્ઞમાનને આપ સમૃદ્ધિવાળા કરો. (૩)

ત્રણ પગમાં પ્રહાંડનો સમાવેશ.

इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधेपदं स मूढ-
मस्य पासुरे ॥४॥

શબ્દાર્થ—વ્યાપકશીલ વિષ્ણુ ભગવાન અખિલ વિશ્વમાં વ્યાપી રહેલ છે. તેણે પોતાનાં ત્રણ પગલાં સ્થાપ્યાં. વ્યાપક એવા વિષ્ણુના પગ વિષે ત્રણ લોક સ્થાપિત થઈ રહેલ છે.

विष्णुनुं अजेयरूपे निरूपण.

त्रीणि पदा विचक्रमे विष्णुर्गोपा अदाभ्यः ।
इतो धर्माणि धारयन् ॥५॥

શબ્દાર્થ—તેમણે ત્રણ પાદોતું આક્રમણ કર્યું. તેઓ સર્વતું પાલન કરવાવાળા છે. શત્રુવડે

કરી પરાભવને નહિ પામે તેવા તેઓ છે. પૃથ્વીથી માંડી અગ્નિહોત્રાદિ કર્મેને ધારણ કરી તેઓ આક્રમણ કરનારા છે. (૫)

ઇન્દ્ર વિષ્ણુના સખા૩પે.

વિષ્ણોઃ કર્માણિ પશ્યત યતો વ્રતાનિ પસ્પશે॥

ઇન્દ્રસ્ય યુજ્યઃ સખા ॥ ૬ ॥

શબ્દાર્થઃ—વ્યાપકશીલ વિષ્ણુ ભગવાનના કર્મેને હે સ્તોતાઓ ! તમે જુવો, કે જે કર્મે-વડે અનેક પ્રકારનાં અનેક કર્મેને તે બાંધે છે. આ વિષ્ણુ ઇન્દ્ર ભગવાનના એક સરખા ગુણવાળા મિત્ર૩પે છે. (૬)

જ્ઞાનીને વિષ્ણુપદપ્રાપ્તિ.

તદ્ વિષ્ણોઃ પરમં પદં સદા પશ્યન્તિ

સૂરયઃ । દિવીવ ચક્ષુરાતતમ્ ॥ ૭ ॥

શબ્દાર્થઃ—વ્યાપક સ્વરૂપ આ વિષ્ણુ ભગ-

વાનના ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનનો વિવેકી પુરુષો સાક્ષા-
ત્કાર કરે છે. તેઓ સ્વર્ગ લોક વિશે ચક્ષુ
લગાડેલ હોય તેમ વિસ્તૃત સૂર્ય મંડળને
અર્થાત્ પ્રકાશ સ્વરૂપ તત્વને જુએ છે. (૭)

વિષ્ણુનું સાકાર નિરૂપણ.

દિવો વિણ્ણ ઉત વા પૃથિવ્યા મહો વિણ્ણ ।

ઉરોરન્તરિક્ષાત્

હસ્તૌ પૃણસ્વ બહુભિર્વસન્વૈરાપ્રયચ્છ

દક્ષિણાદોત સન્વ્યાત્ ॥૮॥

શબ્દાર્થ:—હે વિષ્ણુ ભગવાન્! સ્વર્ગ લોક-
માંથી, મહાન પૃથ્વી લોકમાંથી તથા અંતરિક્ષ
લોકમાંથી આણેલ પુષ્કળ ધનના સમૂહોવડે
આપ આપના હાથોને પૂર્ણ કરો. અર્થાત્
પુષ્કળ ધન રાશિને હાથોવડે ગ્રહણ કરો. ત્યાર

પછી તે પુષ્કળ ધન રાશિને જમણા હાથવડે
અમેાને આપો, તેમજ ડાબા હાથવડે પણ
અમેાને આપો. (૮)

વિષ્ણુભક્તની પૃથ્વીમાં વ્યાપકતા.

વિષ્ણોઃ ક્રમોસિ સપત્નહા પૃથિવી

સંશિતોગ્નિતેજાઃ ॥

પૃથિવીમનુ વિક્રમેહં પૃથિવ્યાસ્તં નિર્ભજામો
યોઽસ્માન્ દ્વેષ્ટિ યંચવયં દ્વિષ્મઃ સમાજીવીત્ તં
પ્રાણો જહાતુ ॥

શબ્દાર્થ—તું વિષ્ણુના પાદરૂપે છે.
વિષ્ણુનો પાદ શત્રુનો નાશ કરનાર, પૃથ્વીનું
શાસન કરનાર તથા અગ્નિરૂપ તેજવાળો છે.
હું પણ પૃથ્વીરૂપ તેમના સ્થાન વિષે રહેલ

હું. જે અમારો દ્વેષ કરે છે, જેનીપ્રત્યે અમે
દ્વેષ કરીએ છીએ, તેને આ પૃથ્વીથી છૂટો
પાડો. તે જીવનથી રહિત થાઓ. પ્રાણ તેનો
ત્યાગ કરો. (૨૫)

(કાં. ૧૦, અ. ૩, સૂ. ૫,)

વિષ્ણુના ભકતની અંતરિક્ષમાં
વ્યાપકતા.

વિષ્ણોઃ ક્રમોઽસિ સપત્નહાન્તરિક્ષસંશિતો
વાયુતેજાઃ ॥

અંતરિક્ષમનુ વિક્રમેહમન્તરિક્ષાત્ તં
નિર્ભજામોઃ ॥ ૨૬ ॥

શબ્દાર્થ—તું વિષ્ણુના પાદરૂપ છે. આ
વિષ્ણુનો પાદ અનુનો નાશ કરનાર, અંતરિક્ષને

શાસન કરનાર, તથા વાયુરૂપ તેજવાળો છે.
 હું અંતરિક્ષ રૂપ તેમના સ્થાન વિષે હું રહું
 છું. જે અમારો દ્વેષ કરે છે, જેનો અમે
 દ્વેષ કરીએ છીએ, તેને આ અંતરિક્ષથી છૂટો
 પાડો. તે જીવનથી રહિત થાઓ, પ્રાણ તેનો
 ત્યાગ કરો (૨૬)

(કા. ૧૦, અ. ૩, સૂ. ૫. ઋ. ૨૬.)

વિષ્ણુભક્તની આકાશમાં વ્યાપકતા.

વિષ્ણોઃ ક્રમોઽસિ સપત્નહા યૌ સંશિતઃ

સૂર્યતેજાઃ

દિવમનુ વિક્રમેહં દિવસ્તં ॥ ૨૭॥

શબ્દાર્થ—તું વિષ્ણુના પાદરૂપે છે. આ
 પાદ શત્રુનો નાશ કરનાર, આકાશને નિયમમાં
 રાખનાર તથા સૂર્ય રૂપ તેજવાળો છે. હું

આકાશરૂપ તેમના પાદને વિષે રહું છું. જે
અમારો દ્વેષ કરે છે, જેને અમે દ્વેષ કરીએ
છીએ, તેને આ આકાશથી છૂટા પાડો, તે
જીવન રહિત થાઓ, પ્રાણુ તેનો ત્યાગ કરો. (૨૭)

(કાં. ૧૦, અ. ૩, સૂ. ૫, ઋ. ૨૭.)

વિષ્ણુ ભક્તની દિશામાં વ્યાપકતા.

વિષ્ણોઃ ક્રમોસિ સપત્નહા દિક્સંશિતો

મનસ્તેજાઃ ।

દિશોનુ વિક્રમેદં દિગ્મયસ્તં ૦ ૨૮ ॥

શબ્દાર્થઃ—તું વિષ્ણુના પાદરૂપે છો.
વિષ્ણુનો આ પાદ શત્રુનો નાશ કરનાર, દિશા-
ઓને નિયમમાં રાખનાર તથા મનરૂપી તેજ
વાળો છો. હું દિશારૂપ તેમના પાદને વશ છું.

જે અમારો દ્વેષ કરે છે, જેને અમે દ્વેષ
કરીએ છીએ, તેને આ દિશામાંથી છૂટો કરો
તેને જીવનથી મુક્ત કરો (૨૮)

(કાં. ૧૦, અ. ૩, સ્ક. ૫, ઋ. ૨૮.)

વિષ્ણુ ભક્તની સ્થાનમાં વ્યાપકતા.

વિષ્ણોઃ ક્રમોસિ સપત્નહા શા સંશિતો

વાતતેજાઃ ॥

આશાઅનુ વિક્રમેહમાશાભ્યસ્તં ॥ ૨૯॥

શબ્દાર્થ—વિષ્ણુ ભગવાનના તું પાદરૂપે છે.
વિષ્ણુનો આ પાદ શત્રુનો નાશ કરનાર, સ્થા-
નને નિયમમાં રાખનાર તથા વાતરૂપી તેજ-
વાળો છે હું સ્થાન રૂપ આ પાદને વિષે છું
જે દ્વેષ કરે છે, જેને અમે દ્વેષ કરીએ છીએ

તેને આ દિશામાંથી છૂટો કરો. તેને જીવનથી મુક્ત કરો. (૨૯)

(કાંડ ૧૦ અ ૩ સૂ. ૫ ઋક ૨૯.)

વિષ્ણુભક્તની ઋકમાં વ્યાપકતા.
વિષ્ણોઃ ક્રમોસિ સપત્નહ ઋક્સંશિતઃ
સામતેજાઃ ॥

ઋચોનુ વિક્રમેહ સુગમ્યસ્તં ૦ ॥ ૩૦ ॥

શબ્દાર્થ—વિષ્ણુ ભગવાનના તું પાદરૂપે છે. વિષ્ણુનો આ પાદ શત્રુનો નાશ કરનાર, ઋચાને નિયમમાં રાખનાર તથા સામ મંત્રરૂપી તેજવાળો છે. હું આ ઋચાને વિષે રહું છું. જે અમારો દ્વેષ કરે છે તથા જેનો અમે દ્વેષ કરીએ છીએ તેને ઋચાના મંત્રથી છૂટો કરો. તેને જીવનથી મુક્ત કરો. (૩૦)

(કાંડ. ૧૦, અ. ૩, સૂ. ૫ ક. ૩૦)

વિષ્ણુભક્તની યજ્ઞમાં વ્યાપકતા.

વિષ્ણોઃ ક્રમોસિ સપત્નહા યજ્ઞસંશ્ચિતો

બ્રહ્મતેજાઃ ॥ યજ્ઞમનુ વિક્રમેહં યજ્ઞાત્

તં ૦ ॥ ૩૧॥

શબ્દાર્થઃ—વિષ્ણુ ભગવાનના તું પાદરૂપે છે. વિષ્ણુનો આ પાદ શત્રુનો નાશ કરનાર, યજ્ઞને નિયમમાં રાખનાર તથા અભરૂપી તેજવાળો છે. હું યજ્ઞરૂપ પાદને વિશે રહું છું. જે અમારો દ્વેષ કરે છે, જેનો અમે દ્વેષ કરીએ છીએ, તેને યજ્ઞથી મુક્ત કરો—તેને જીવનથી મુક્ત કરો. (૩૧)

(કાં. ૧૦, અ. ૩, સૂ. ૫ ઋ. ૩૧.)

વિષ્ણુભક્તની ઓષધિમાં વ્યાપકતા.

વિષ્ણોઃ ક્રમોસિ સપત્નહૌષધીસંશિતઃ

સોમતેજાઃ ।

ઓષધીરનુ વિકમેહમોષધીભ્યસ્તં ૦ ॥૩૨॥

શબ્દાર્થઃ—વિષ્ણુ ભગવાનના પાદરૂપે તું છે. આ પાદ શત્રુનો નાશ કરનાર તથા ઓષધિને નિયમમાં રાખનાર છે. તે પાદ સોમરૂપી તેજવાળો છે. હું ઓષધિરૂપી આ પાદને વિશે છું. જે અમારો દ્વેષ કરે છે તથા જેનો અમો દ્વેષ કરીએ છીએ, તેને આ ઓષધિમાંથી મુક્ત કરો. તેને જીવનથી મુક્ત કરો. (૩૨)

(કાંડ. ૧૦, અ. ૩, સૂ. ૫, ઋ. ૩૨)

વિષ્ણુભક્તની જળમાં વ્યાપકતા.

વિષ્ણોઃ ક્રમોસિ સપત્નહાપ્સુ સંશિતો
વરુણતેજાઃ ।

અપોનુ વિક્રહમદ્ભયસ્તં ૦ ॥ ૩૩ ॥

શબ્દાર્થઃ—વિષ્ણુ ભગવાનના પાદરૂપે તું
છો. આ પાદ શત્રુનો નાશ કરનાર, જળને
નિયમમાં રાખનાર છે. વરુણરૂપી તેજવાળો
આ પાદ છે. હું તે જળરૂપી પાદનું આક્રમણ
કરું છું. જે અમારો દ્વેષ કરે છે, જેનો અમે
દ્વેષ કરીએ છીએ, તેને આ જળથી મુક્ત
કરો. તે જીવનથી રહિત થાઓ. (૩૩)

(કાં. ૧૦, અ. ૩, સૂ. ૫, ઋ. ૩૩).

વિષ્ણુમક્તની ખેતીમાં વ્યાપકતા.

વિષ્ણોઃ ક્રમોસિ સપત્નહા કૃધિસંશિતોઽન્ન
તેજાઃ ।

કૃષિમનુ વિક્રમહં કૃષ્યાસ્તં • ॥૩૪॥

શબ્દાર્થઃ—વિષ્ણુ ભગવાનના પાદરૂપે તું
છો. આ પાદ શત્રુનો નાશ કરનાર, કૃષિને
નિયમમાં રાખનાર છે. આ પાદ અન્નરૂપે
તેજવાળો છે. હું આ કૃષિરૂપી પાદને વિષે રહું
છું. જે અમારો દ્વેષ કરે છે તથા જેનો અમે
દ્વેષ કરીએ છીએ તે આ કૃષિરૂપ પાદથી
મુક્ત થાઓ. તે જીવનથી રહિત થાઓ. (૩૪)

(કાંડ ૧૦, અ. ૩, સૂ. ૫, ઋ. ૩૪)

વિષ્ણુ ભક્તની પ્રાણમાં વ્યાપકતા

વિષ્ણોઃ કમોસિ સપત્નહા પ્રાણસંશિતઃ

પુરુષતેજાઃ ॥

પ્રાણમનુ વિક્રમહં પ્રાણાત્ તં નિર્ભજામો

યોઽસ્માન્ દ્વેષ્ટિ યં ચ વયં દ્વિષ્મઃ સમાજીવીત્

ત પ્રાણો જહાતુ ॥ ૩૫ ॥

શબ્દાર્થ—વિષ્ણુ ભગવાનના પાદરૂપે તું
 છે. આ પાદ શત્રુનો નાશ કરનાર,
 પ્રાણને નિયમમાં રાખનાર છે. તે પાદ પુરુષ-
 રૂપી તેજવાળો છે. આ પ્રાણરૂપી પાદ તું હું
 અનુકરણ કરું છું. જે અમારો દ્વેષ કરે
 છે તથા જેનો અમે દ્વેષ કરીએ છીએ, તેને

જીવનથી રહિત કરો. તેનો પ્રાણ તેનો
ત્યાગ કરો, (૩૫)

(કાંડ ૧૦, અ. ૩, સૂ. ૫. ઋ. ૩૫)

ઇન્દ્ર તથા વિષ્ણુનો અપ્રાપ્યપણાનો
અભાવ.

હમા જિગ્મથુર્ન પરાજયેથે ન પરાજિગ્યે
કતરશ્ચ નૈનયોઃ ।

ઇન્દ્રશ્ચ વિષ્ણો યદપસ્પૃધેથાં ત્રેધા સહસ્રં
વિ તદૈરયેથામ્ ॥

શબ્દાર્થઃ—હે ઇન્દ્ર તથા વિષ્ણુ ! તમે બેઉ
સર્વદા જયને પામે છો. તમારા બેઉનો કદાપિ
પરાજય થતો નથી. ઇન્દ્ર તથા વિષ્ણુ તમારા
બેમાંથી એક પણ બીજાવડે પરાજયને પામતો

નથી. હે વિષ્ણુ ! ઇન્દ્ર તથા તમે અસુરો સાથે
જે વસ્તુના સંબંધમાં સ્પર્ધા કરો છો, તે વસ્તુને
ત્રણ પ્રકારવાળી અર્થાત્ લોક, વેદ કે વાણી-
વિષે હોય તેમજ અપરિમિત હોય, છતાં તેને
પ્રાપ્ત કરો છો. (૧)

(કાં ૭, અ, ૪, સૂ, ૪૫ ઋ ૧)

(સમાપ્ત.)

બહેર ખખર.

—૧૦:—

પહેરો ખાદી, થાય આખાદી.
સ્વાથ' સાથે પરમાથ'.

નવ મુસલીમ ઈસમાઈલી ભાઈઓના
હાથથી વણાએલી, સસ્તી ને સફાઈદાર, જુદી
જુદી કીઝાઈન ને દીલપસંદ કલરવાળી, વિમદા
ખાદી પહેરી, તમારા શરીરને શણગારો, કે
જેથી કામની આખાદી થાય, તે સ્વાથ' સાથે
પરમાથ' સાધી શકાય. હાલમાં અગાઉના
કરતાં ઘણા ઓછા ભાવે! કર્યા છે મારે
પુરતજ ઓડ'રો મોકલો.

મગવાનું હેઠાણું:—

શ્રી રીફોર્મેશન કલબ ઈન્સ્ટીટ્યુટ,
ઠાંડી મોહલા, જેલ રોડ, મુંબઈ, ૯.

નિચે જણાવેલા પુસ્તકો, તેની સાથે જણ
વેલી કોમતે સાફી ભાવે અત્રેથી મળશે

ડ. આ. ચ.

૧ નકળાંક રાસે આગ બીજો	...	૨-૮-
૨ નકળાંક જ્ઞાન મહારા	...	૦-૧૨-
૩ નકળાંક બિજન સંપ્રદાય	...	૦-૧૨
૪ ખુલ્લી ચીકીયું આપણું	...	૦-૧૦
૫ આફલામે હુકીકકત	...	૦-૮
૬ અસલ કુબા	...	૦-૪-૦
૭ હકીકતી ઇત્લામી આયનો	...	૨-૨-૦
૮ આર્યસમાજ પંડિતોનું પોતળ	...	૦-૧-૬
૯ આર્યમુક્તશાની હિફ્તલાઈ	...	૦-૧-૬
૧૦ દેલમી આરાધ	...	૦-૧-૦
૧૧ ખ્રીસ્તીકમ	...	૦-૨-૦
૧૨ ફૂલગુલમ	...	૦-૨-૦
૧૩ ઇસાહીમત	...	૦-૩-૦
૧૪ આકાર	...	૦-૨-૦

ધી રીફોર્મેશન કલગ ઇન્સ્ટીટ્યુટ,

હાંઠી મોહલ્લા, જેલ રોડ, મુંબઈ, દ.

